

THE CIVIL-LAW REGULATION OF UTILIZING 'GREEN' ENERGY

Zulfiya Urazbaevna Tulepova

Faculty of Law, Lecturer of the Department of Civil and Business Law

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14038639>

ARTICLE INFO

Received: 25th October 2024

Accepted: 30th October 2024

Online: 31th October 2024

KEYWORDS

Renewable energy, "green" energy, civil law, legal regulation, energy.

ABSTRACT

This article discusses the social relations in the field of renewable energy sources and their regulation under civil law. Renewable energy sources, particularly solar, wind, and geothermal energy, are significant due to their environmental and economic benefits. The legal regulation of renewable energy sources in Uzbekistan and the development of legislation in this area are analyzed. This article highlights the need to improve legal documents in this direction and to balance private and public interests.

“ЯШИЛ” ЭНЕРГИЯДАН ФЙДАЛАНИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ

Тулєпова Зулфия Уразбаєвна

Юридика факультети, Фуқаролик ва бизнес ҳуқуқи кафедраси стажёр-уқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14038639>

ARTICLE INFO

Received: 25th October 2024

Accepted: 30th October 2024

Online: 31th October 2024

KEYWORDS

Қайта тикланадиган энергия, “яшил” энергия, фуқаролик ҳуқуқи, ҳуқуқий тартибга солиш, энергетика.

ABSTRACT

Мазкур мақолада қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар ва уларни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш масалалари муҳокама қилинади. Қайта тикланадиган энергия манбалари, хусусан қуёш, шамол ва геотермик энергия, экологик ва иқтисодий фойдалари билан аҳамиятлидир. Ўзбекистондаги қайта тикланадиган энергия манбаларининг ҳуқуқий тартибга солиниши ва мазкур соҳадаги қонунчиликнинг ривожланиши таҳлил қилинади. Ушбу мақола ушбу йўналишдаги ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш ва хусусий ҳамда оммавий манфаатларнинг мувозанатини топиш заруриятини кўрсатади.

Қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланадиган қурилмаларни ишлаб чиқариш, узатиш ва истеъмол қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш объекти сифатида ўзига хос хусусиятларга эга

бўлиб, уларни ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятларини белгилайди. Қайта тикланадиган энергия манбалари ҳақида гапирганда, бу ўринда биз уларни ер биосферасида доимий равишда қайта тикланадиган энергия турлари – қуёш, шамол, океан энергияси, геотермик манбалар, тўлқин энергияси, дарё гидроэнергетикаси, биомасса энергияси ва бошқалар сифатида тушунишга асосланамиз.

Умуман олганда, сўнгги ўн йилликларда турли қишлоқ хўжалиги ва саноат объектларини энергия билан таъминлаш учун қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш муаммосига тобора кўпроқ эътибор қаратилмоқда. Энергия ривожланишининг ушбу сегментининг долзарблиги ва истиқболлари кўйидаги иккита асосий омилга боғлиқ: атроф-муҳитнинг ҳалокатли қийин ҳолати ва энергиянинг янги турларини излаш зарурати, чунки анъанавий ёқилғи-энергетика ресурслари (кўмир, нефт, газ ва бошқалар) илмий ва технологик тараққиётнинг ҳозирги ривожланиш суръатларида тез орада тугайди. Ҳозирги вақтда муқобил энергия манбаларидан энергия олиш қиймати анъанавий хом ашёга қараганда анча юқори. Бироқ, анъанавий энергия манбаларининг захиралари тугаши ва қазиб олиш учун мавжуд бўлганлиги сабабли, фарқ аста-секин камаяди. Баъзи мамлакатларда, шу жумладан Ўзбекистонда, йирик энергия ташувчилар базаларидан узоқда ва бориш қийин бўлган ва аҳоли кам бўлган ҳудудларда муқобил энергия ташувчилардан фойдаланиш бугунги кунда мақбул эканлиги ўз исботини топди.

Бироқ, ҳозиргача Ўзбекистонда муқобил энергия ва уни ривожлантириш зарурати ҳақида кўпроқ одамлар бунинг учун ҳамма нарсани қилишдан кўра ёзишмоқда. Вақти-вақти билан нашр этиладиган давлат дастурлари ва шарҳларида ушбу соҳада жуда оддий натижалар мавжудлиги ҳақидаги таниқли фактлар аниқ ҳаракат алгоритмларига қараганда кўпроқ тан олинади ва бундан ҳам кўпроқ илгари ишлаб чиқилган ва тасдиқланган лойиҳаларни муваффақиятли амалга ошириш мисоллари мавжуд. Шу билан бирга, Ўзбекистоннинг муайян ҳудудларидаги муқобил энергия соҳасидаги лойиҳаларни амалга ошириш учун идеал платформадир. Бироқ, қайта тикланадиган энергия манбалари ёрдамида ишлаб чиқарилган “яшил” энергиянинг умумий балансдаги улуши ҳали ҳам 10 фоизга етмайди

Шу сабабли, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминоти соҳасидаги муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг энг муҳим мақсадларидан бири қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш режимида ишлайдиган ишлаб чиқарувчи объектларнинг кафолатланган тўсиқсиз ва узлуксиз ишлашидир. Ушбу мақсадга эришишда муваффақият бир қатор муаммоларни, шу жумладан фуқаролик характеридаги муаммоларни ҳал қилишга боғлиқ. Сўнгги йилларда қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминоти соҳасида маълум бир тартиб бериш учун мўлжалланган бир қатор норматив ҳужжатлар қабул қилинди. Бироқ, таркибий ва иерархик тартиб сифатида ушбу соҳада маълум бир ҳуқуқий манбалар тизимининг мавжудлиги ҳақида гапириш ҳали эрта[1]. Бундан ташқари, қабул қилинган кўплаб норматив ҳужжатларда хорижий ҳуқуқий тизимларда тўпланган тажрибани тўлиқ ҳисобга олмаган ҳолда, ҳуқуқий, техник ва концептуал характердаги муҳим камчиликлар мавжуд. Шу сабабли Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 2019 йил 21 майдаги “Қайта тикланувчи

энергия манбаларидан фойдаланиш тўғрисида”ги ЎРҚ-539-сон қонунини бугунги замонавий воқеъликлар асосида қайта кўриб чиқиш лозим бўлади.

Шу билан бирга, қайта тикланадиган энергия соҳасида энергетикани муваффақиятли ривожлантириш ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг характери ва табиатига мос келадиган янги ҳуқуқий моделларни ишлаб чиқмасдан, глобаллашув ва жаҳон иқтисодий ҳамжамиятининг интеграциясиз мумкин эмас. Ўзбекистонда углеводород хомашёси ишлаб чиқарилган электр ва иссиқлик энергиясининг асосий манбаи бўлган замонавий шароитда газ ва нефт компаниялари монополистлари қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминотини ривожлантиришга катта қизиқиш билдирмайдилар. Бундан ташқари, ушбу жараённинг ривожланишига Ўзбекистон иқтисодиёти ривожланишининг ўтиш давридаги иқтисодий қийинчиликлар, эркин инвестиция ресурсларининг етишмаслиги, шунингдек, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминоти соҳасида янги муносабатларни ўрнатиш учун илмий асосланган тушунчаларнинг йўқлиги тўсқинлик қилмоқда. Натижада, бугунги кунга қадар қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминоти билан боғлиқ бир қатор масалалар қонунчилик даражасида тартибга солинмаган.

Энергетика комплексини ривожлантириш жараёнида юзага келадиган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш энергетика, шаҳарсозлик, экологик, ер ва табиатни муҳофаза қилиш ҳуқуқи тамойилларини бирлаштиришга асосланиши керак. Истеъмолчиларни электр энергияси билан узлуксиз таъминлаш ва уларнинг эҳтиёжларини сифатли энергия билан тўлиқ қондириш билан бирга экологик ва энергетик хавфсизликни таъминлашга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Бундан келиб чиқадиги, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш режимида ишлайдиган ишлаб чиқарувчи объектлардан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган энергияни ишлаб чиқариш, узатиш ва истеъмол қилиш соҳасидаги мулкий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг бирлиги ва табақаланиши муаммоларини ҳар томонлама ўрганиш вазифаси фуқаролик ҳуқуқи фани учун, шунингдек, фуқаролик қонунчилигини янада такомиллаштириш йўллари ишлаб чиқиш ҳамда қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланиш учун муҳимдир.

Ушбу соҳада норматив-ҳуқуқий базани ишлаб чиқишда қайта тикланадиган энергияни жорий этишнинг барча ижобий таъсирини малакали ва тўлиқ ҳисобга олиш керак. Қайта тикланадиган энергетикани фаол ривожлантиришнинг дастлабки босқичида, биринчи навбатда, ўрганилаётган соҳада хусусий ва оммавий манфаатлари ўртасидаги мувозанатни топишга катта эътибор қаратиш лозим. Вазият ҳозирги пайтда, афсуски, фуқаролик қонунчилигида хусусий ва оммавий манфаатларининг ўзаро боғлиқлиги концепцияси тўғри ишлаб чиқилмаганлиги билан мураккаблашади, гарчи бундай манфаатларни мувозанатлаш истаги уни ислоҳ қилиш учун зарур шарт бўлиб хизмат қилиши керак. Умуман олганда, давлат ва хусусий манфаатларнинг нисбати қонун учун муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, қайта тикланадиган энергия мулкий муомала соҳасидаги жамиятнинг объектив манфаатларига мос келадиган оммавий манфаатларини фуқаролик ҳуқуқи нормаларида излаш ва расмий

объективлаштириш алоҳида аҳамиятга эга, чунки акс ҳолда жамиятдаги турли манфаатлар мувозанати бузилади. Шу билан бирга, фуқаролик қонунчилиги ва суд амалиётида хусусий ва жамоат манфаатларининг мақбул мувозанатини аниқлаш учун бирон бир қоидаларнинг йўқлиги ўрганилаётган масаланинг мураккаблиги ва кўп қиррали хусусиятини таъкидлайди ва ушбу муаммони ҳал қилиш йўллари илмий излашни долзарблаштиради.

Шундай қилиб, қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергетика соҳасидаги ижтимоий муносабатларни замонавий ҳуқуқий тартибга солиш ҳам хусусий, ҳам оммавий манфаатларини акс эттириши мумкин ва лозим. Г.И.Иванец тўғри таъкидлаганидек: “қизиқиш ҳуқуқ субстанциясининг муҳим жиҳати ҳисобланади. Ҳуқуқ келишилган (умумий) манфаатларнинг норматив ифодасидир” [2].

Шу билан бирга, хусусий ва оммавий манфаатлари ўртасидаги барча ўхшашлик ва фарқларга қарамай, шуни таъкидлаш керакки, хусусий ва жамоат манфаатлари соҳалари ўртасидаги чегара ҳаракатчан бўлиб, қонун чиқарувчи томонидан белгиланади. Шундай қилиб, қайта тикланадиган энергетикани ҳуқуқий тартибга солишнинг самарали концепциясини таъминлаш учун оммавий ва хусусий манфаатларни бирлаштириш (мувозанатни таъминлаш) муаммосининг моҳияти бўлган хусусий-ҳуқуқий ва оммавий-ҳуқуқий тартибга солишнинг усуллари орқали манфаатларни шакллантириш билан бир қаторда ушбу чегараларни аниқлаш лозим бўлади.

Хусусий ва оммавий манфаатларининг биргаликдаги мавжудлиги, бир томондан, қайта тикланадиган энергия манбалари билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар субъектларининг хусусий мулкӣ манфаатларини қондириш учун, иккинчи томондан, жамиятнинг қайта тикланадиган энергия манбаларидан оқилона фойдаланиш учун зарур шарт-шароитларни яратиш учун уларнинг чегараларини белгилашни талаб қилади. Шу доирада фуқаролик ҳуқуқи фанининг долзарб вазифаларидан бири хусусий ва оммавий манфаатларини қонуний чеклаш чегараларини, шунингдек қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергия таъминоти соҳасидаги рақобатни ҳал қилиш мезонларини аниқлаш муаммосидир. Шундай қилиб, қайта тикланадиган энергетикадан фойдаланиш соҳасидаги аниқ қизиқиш чегараларининг моҳияти масаласи катта назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Ўрганилаётган чегаралар турли йўналишлардаги манфаатларнинг ижтимоий воқеликнинг ташқи ҳодисалари (объектив омил) билан ўзаро таъсири, шунингдек, мамлакат энергетика сиёсатининг мақсад ва вазифаларига (субъектив омил) мувофиқ фуқаролик ҳуқуқининг хусусий ва оммавий субъектлари фаолияти натижасида шаклланади. Объектив ва субъективнинг бирлиги барча субъектлар томонидан муқобил манбалардан энергия ишлаб чиқариш билан боғлиқ иқтисодий ва экологик истиқболларни англашда, уларни амалга оширишда тегишли қизиқишнинг пайдо бўлишида ва уни амалга ошириш бўйича ҳаракатларда намоён бўлади, шу билан бирга ижтимоий фойдали мақсад – давлатнинг энергия хавфсизлигига эришишга қаратилган. Шу билан бирга, давлат мулки муносабатларининг барқарорлиги ва ўзгарувчанлиги диалектикаси, шунингдек, қайта тикланадиган энергия бозори билан боғлиқ тадбиркорлик фаолиятидаги хавф омиллари таъсири остида, шуни таъкидлаш

керакки, хусусий ва жамоат манфаатларининг ушбу чегаралари жуда шартли ва ҳаракатчандир.

Тадқиқотимиз муаммоларига келсак, биз чегараларнинг қуйидаги таснифини таклиф қилишимиз мумкин: 1) умумий ижтимоий (ахлоқий, иқтисодий, ижтимоий ва бошқалар ҳақида.); 2) махсус-ҳуқуқий (ҳуқуқий) билан.

Субъектнинг қизиқиши жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий шароитлари, унинг маданий ва ҳуқуқий анъаналари таъсири остида шаклланади. Ҳуқуқий онг хусусий қизиқишни шакллантиришда энг муҳим мезон ролини ўйнайди, чунки у субъект томонидан ҳуқуқий воқеликни идрок этишни, унинг қийматини баҳолашни ва олинган билимлар ва шаклланган ғояларга мувофиқ хатти-ҳаракатларни тартибга солишни таъминлайди. Бироқ, биз нафақат инсоний, мафкуравий ва ахлоқий муносабатларни билиш зарурлиги ҳақида, балки дастлаб ҳуқуқий онг туфайли ҳуқуқ субъекти қизиқиш ҳодисасининг моҳиятини ва қонунга хусусий ёки оммавий манфаатларининг моҳиятини тушунишга қодир эканлиги ҳақида ҳам гапирамиз.

Ҳуқуқ субъекти манфаатларини шакллантиришнинг ахлоқий ва ҳуқуқий чегаралари “адолат”, “виждонлилик”, “оқилоналик” каби категорияларни ўз ичига олиши мумкин.

Адолат манфаатларнинг ахлоқий ва ҳуқуқий чегараси сифатида ҳуқуқий муносабатлар субъектининг мустақиллиги, объективлиги, холислигида намоён бўлади ва субъектив фуқаролик ҳуқуқининг тегишли хусусий ёки жамоат манфаатларининг табиати ва даражасига мутаносиб даражада бажарилишини таъминлаш кафолати бўлиб хизмат қилади.

Ҳалоллик объектив маънода қизиқишни яхшилик ва ёмонлик, ҳалоллик, ростгўйлик, виждонлилик, ўз бурчини англаш ҳақидаги ғояларга асосланган бундай ижтимоий-ахлоқий кўрсатмалар билан мослаштириш зарурлигида ифодаланади; ўз хатти-ҳаракатларининг ҳуқуқий нормалар талаблари билан ўзаро боғлиқлигини намоён қилади. Алоҳида фуқаролик-ҳуқуқий нормалар ҳалолик тушунчасини мумкин бўлган ёки тўғри хатти-ҳаракатларнинг ҳаракатланувчи доираси сифатида ишлатади, субъектлар учун маълум манфаатларга асосланган фуқаролик ҳуқуқлари ва мажбуриятларини яратади. Биз ҳалоллик тамойилини фақат фуқаролик ҳуқуқининг айрим институтларига татбиқ этишни нотўғри деб ҳисоблаймиз. А.А Диденко тўғри таъкидлаганидек, “ҳалоллик принципи нафақат Фуқаролик кодексининг 9-моддаси учинчи қисмида, балки ФКнинг бошқа моддаларида ва қонун ҳужжатларининг кенг рўйхатида ҳам мустаҳкамланган. Қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳалоллик презумпциясини қўллаш кўрсаткичи бошқа ҳолатларда субъектлар ёмон ният билан ҳаракат қилишлари мумкин дегани эмас. Инсоннинг хулқ-атвори учун талаб сифатида виждонан умумий характерга эга бўлиши ва шунга мос равишда фуқаролик қонунчилигининг асосий принципи сифатида белгиланиши керак” [3].

Оқилоналикнинг объектив маъноси маълум бир қизиқиш субъектларининг оқилона, виждонли, адолатли ҳаракатларини назарда тутати, улар маълум бир ҳуқуқий муносабатлар субъектларининг турли хил манфаатларининг уйғунлигини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг оқилоналик ҳақидаги ғояларини ўртача виждонли ҳуқуқ субъектининг позицияси билан ўзаро боғлашда ифодаланади, шунингдек,

олинган билимларга ва аниқланган муносабатларга мувофиқ муайян ҳуқуқий муносабатлар субъектларининг турли хил манфаатларини ҳисобга олган ҳолда намоён бўлишида кўринади.

Махсус ҳуқуқий чегараларнинг енг муҳим хусусияти уларнинг инструментал қийматидир, чунки уларни амалга ошириш қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда ҳуқуқий тартибга солиш механизми, энергия таъминоти муносабатларининг умумий йўналишини белгилайдиган ҳуқуқий воситалар тизими орқали амалга оширилади. Энергия хавфсизлигини таъминлашнинг ижтимоий аҳамиятга эга мақсадига эришиш билан боғлиқ ҳолда, бундай тартибга солишнинг моҳияти хусусий манфаатдор субъектларни ўз манфаатларини жамоат ҳуқуқий мақсадлари ва вазифаларига эришишга оқилона мувофиқлаштиришга йўналтириш, шунингдек, улар томонидан фақат ижтимоий фаолиятни амалга оширишга қаратилган мумкин бўлган суиистеъмолларнинг олдини олишдан иборат. хусусий манфаатлар.

Кўриниб турибдики, фуқаролик ҳуқуқида мустаҳкамланган турли хил ҳуқуқ субъектлари манфаатларининг мувозанатига эришишнинг ўзига хос ҳуқуқий воситалари ҳақиқатан ҳам қонунга бўлган қизиқишни амалга оширишга имкон беради. Қонунга қизиқиш фақат унга эришиш воситалари билан боғлиқ ҳолда мавжуд. Айнан уни амалга ошириш воситасида у ёки бу қизиқиш ўзининг аниқлиги ва конкретлигини олади. Шунинг учун қайта тикланадиган энергия манбаларидан фойдаланган ҳолда энергетика соҳасидаги хусусий ва жамоат манфаатларини аниқлаш уларни амалга оширишнинг ўзига хос воситаларини кашф қилишни ўз ичига олади.

References:

1. Диденко А.А. Основные тенденции формирования современной доктрины источниковедения в гражданском праве России: Монография / А. А. Диденко; под ред. В. П. Камышанского. – Краснодар: КубГАУ, 2012. – С. 36-40.
2. Иванец Г.И. Право как нормативное выражение согласованных интересов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2001. – С. 8-9.
3. Диденко А.А. Понятие и система принципов гражданского права Научный журнал КубГАУ [Электронный ресурс]. – Краснодар: КубГАУ, 2012. - № 10 (84).